

VZNIK A TVORBA LIDOVÉHO VLASTNICTVÍ - EKONOMICKÁ ZÁKLADNA PRO VÝVOJ DĚLNICKÉ TŘÍDY V NDR /1945 až 1949/

Dieter Fally-Sell (Berlin)

Lidové vlastnictví (Volkseigentum) jako celospolečenské vlastnictví tvořilo v NDR od svého vzniku rozhodující materiální základnu vytvářející se a rozvíjející se socialistické státní moci a socialistických výrobních způsobů. Představuje předpoklad pro uskutečnění ekonomických zákonů socialismu. V procesu vzniku lidového vlastnictví pozvedla a formovala dělnická třída své podstatné znaky, tzv. stala se vyrábějící a zároveň produkci řídící třídou, která vede společnost a vykonává státní moc.

Od roku 1945 byly na teritoriu NDR v jednotném revolučním procesu provedeny společenské změny přechodu od kapitalismu k socialismu. Tento proces se odehrál, při plynulých přechodech obou vývojových etap v antiimperialistické, antifašistické a demokratické a v socialistické etapě. Společným charakteristickým znakem obou etap je vedoucí úloha dělnické třídy ve společnosti a její marxisticko-leninské strany jako politicky a třídně určující síla. Z ekonomického hlediska je pak vytvoření a rozvíjení lidového vlastnictví základem výkonu politické moci dělnické třídy a její strany, přičemž samozřejmě existovaly kvalitativní a kvantitativní rozdíly podmíněné vývojem.

Výstavba politicko-mocenských vztahů dělnickou třídou a jejími spojenci, po roce 1945 na území dnešní NDR, musela vést zákonitě ke změnám ekonomické základny, k odstranění základních rozporů kapitalismu a opírat se o nové vlastnické a výrobní vztahy, jelikož pouze v této neoddělitelné jednotě politického a ekonomického uchopení moci je možná výstavba nového socialistického společenského řádu. Uchopení politické moci, obsazení vedoucích pozic ve státních orgánech a v průmyslu dělnickou třídou, jakož i nové právní postavení dělnické třídy ve výrobním procesu zaručovaly, že nutné změny ve vlastnických vztazích k nejdůležitějším výrobním prostředkům budou mít také žádané výsledky. Vytvoření lidového vlastnictví, jeho rozšíření a upevnění, především v oblasti

průmyslu, vedly k zajištění a upevnění mocenských pozic dělnické třídy ve státě a hospodářství. S vědomím této jednoty byly proto ihned od roku 1945 podniknuty kroky a opatření a zakotveny v programech, usneseních a směrnicích KSN a později SED. S pomocí a podporou Sovětského svazu jako okupační moci byl dán dělnické třídě nutný ekonomický základ pro její cestu k vedoucí třídě vykonávající státní moc.

S vypracováním programu antifašisticko-demokratické výstavby Německa se zabývala KSN již v letech před porážkou fašismu.¹⁾ Přitom představovalo odstranění moci monopolů hlavní úkol.²⁾ Především bylo třeba organizovat lidové masy pod vedením dělnické třídy a strany a zavést prostřednictvím rychle vytvořených antifašistických a demokratických státních orgánů taková politicko-hospodářská opatření, aby mohlo být odstraněno vykořisťování člověka člověkem a zvýšen vliv mas na hospodářství.³⁾ Aby hospodářský vliv pracujících mas obdržel konkrétní podobu, bylo třeba vytvořit "společné vlastnictví" (Gemeineigentum) a garantovat "řízení klíčových hospodářských pozic..."⁴⁾ Podniky bez podnikatelů bylo třeba prozatímně řídit pomocí "spolehlivých, kvalifikovaných dělníků nebo zaměstnanců nebo podnikovým výborem"⁵⁾.

Uvědoměli dělníci převzali spontánně práci v důležitých závodech a zahájili podle možností produkci. Ve velkých průmyslových centrech sovětské okupační zóny (například v Sasku) převzaly antifašistické síly řízení závodů a továren, které opustili jejich majitelé. V organizované formě následovaly na základě iniciativy sovětské vojenské administrace v Německu (SMAD) znovu připuštěné politické strany a odbory v této činnosti a vytvářely zdola nahoru antifašistické demokratické správní orgány. Hlavní směrnicí pro strategii a taktiku strany k přebudování vlastnických vztahů představovalo svolání ÚV KSN z 11. června 1945.⁶⁾ S plnou odpovědností postupovaly v akční jednotě společně KSN a SPD při

---

1) H o n e c k e r Erich, in: Internationale wissenschaftliche Konferenz "Die wachsende Rolle der kommunistischen und Arbeiterparteien im revolutionären Prozess des Aufbaus des Sozialismus und Kommunismus", Berlin, 16.-18.6.1970, Berlin 1970, str. 14.

2) Dokumenty k činnosti KSN (únor-březen 1945), směrnice pro činnost národních výborů (Volksausschüsse) v oblasti hospodářství, Paul S c h w e n k und Paul W a n d e l, in: Beiträge zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung, 1968, str. 477.

3) Tamtéž, str. 477/478.

4) Tamtéž, str. 478.

5) Směrnice politického byra ÚV KSN pro činnost antifašistů na německém území z 5.4.1945, in: Um ein antiraschistisch-demokratisches Deutschland, Dokumente aus den Jahren 1945-1949, Berlin, str.9.

6) "Aufruf des Zentralkomitees der KPD vom 11. Juni 1945 an das deutsche Volk zum Aufbau eines antifaschistischdemokratischen Deutsch-

prosazování těch úkolů, které vyplývaly z prosazování hegemonie dělnické třídy. Starý státní aparát byl rozbit a byly vytvořeny nové orgány, které reprezentovaly státní formu antifašistického a demokratického řádu, která mohla sloužit jako nástroj budoucí revoluční přeměny a ochrany společnosti. Tím, že dělnická třída a její spojenci odňali imperialistickým silám moc a vybudovali vlastní mocenské vztahy, staly se státní orgány organizátory dalekosáhlých přeměn.⁷⁾

Uvedené skutečnosti tvořily důležité předpoklady, které zároveň umožnily vykročit v kontinuitě a úspěšně na cestu k socialistickému státu diktatury proletariátu. Na tuto cestu vstoupila NDR v procesu posunu mezinárodního poměru třídních sil ve prospěch dělnické třídy, který od roku 1945, na základě vítězství Sovětského svazu, vedl k vytváření socialistického světového systému a který ovlivnil v rozhodující míře podstatu a formu nového státu.⁸⁾

Sovětský svaz působil nejen jako vedoucí síla při vytváření socialistického světového systému, nýbrž podporoval ve funkci okupační moci, jako nejvyšší mocenský orgán i německou dělnickou třídu v jejích snahách zavést revoluční společenské změny, což konečně přispělo plně k uskutečnění mezinárodněprávně závazných dohod. Tato pomoc, podpora a zprostředkování zkušeností odpovídaly konkrétním podmínkám a požadavkům mezinárodního třídního boje.⁹⁾ Všechna opatření SSSR směřovala k tomu, poskytnout antifašisticko-demokratickým silám pod vedením dělnické třídy a její strany účinnou podporu a základní pomoc v politickém, ekonomickém, právním a ideologickém směru. Šlo zejména o to, aby již zahájený proces vzniku a vytváření nových státních orgánů a změn ve vlastnických vztazích k důležitým výrobním prostředkům mohl probíhat nerušeně. Toto jednání bylo příznačné pro jednu z rozhodujících událostí antifašisticko-demokratických přeměn, protože tak byly vytvořeny určující a základní ekonomické předpoklady pro celý další společenský vývoj na území NDR, tj. vyvlastnění podniků nacistů a válečných zločinců a vznik sektoru znárodněného průmyslu. Společně s pozemkovou reformou byla tak ve východní části Německa jednou provždy odstraněna moc

---

lands, in: Dokumente und Materialien zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung, Reihe III, Bd.1, Berlin 1959, str.14 ff.

7) 25 Jahre Deutsche Demokratische Republik - ein Vierteljahrhundert Kampf für Frieden, Demokratie und Sozialismus, Thesen-Aufruf, Berlin 1974, str.11.

8) S c h ö n e b u r g, Karl Heinz-W i p p o l d Werner, Entstehung und Form des sozialistischen Staates in der DDR, in: Staat und Recht, 1974, str. 1444 ff.

9) M e l z e r Ingetraut-S e l l Dieter, Schöpferische Anwendung sowjetischer Erfahrungen beim Aufbau der Grundlagen des Sozialismus in der DDR, in: Staat und Recht, 1973, str.1130.

německého imperialismu a likvidována monopolní buržoazie jako třída. Zároveň vznikl s lidovým vlastnictvím pevný ekonomický základ pro rozvoj dělnické třídy a její strany jako vedoucí síly ve státě. Její státní orgány přerůstaly pak v soustavném vývoji v orgány diktatury proletariátu, takže v říjnu 1949 mohla vzniknout NDR jako socialistický stát.

Dne 30. října 1945 vydala SMAD rozkaz č. 124 ("Über die Beschlagnahme und provisorische Übernahme einiger Eigentumskategorien in Deutschland")¹⁰⁾ a dne 31. října 1945 rozkaz č. 126 ("Über die Konfiszierung des Vermögens der NSDAP").¹¹⁾ V těchto rozkazech stanovila SMAD, že veškerý majetek bývalého německého státu a jeho centrálních a místních orgánů, NSDAP, jejích funkcionářů a vedoucích členů, jakožto i vlivných přísluhovačů německých vojenských úřadů a všech zakázaných společností, včetně veškerého opuštěného majetku má být postaven pod nucenou správu (sekvestrace). Majetek uvedený v rozkaze č. 126 pak měl být vyvlastněn.

Těmito opatřeními bylo odňato válečným zločincům a monopolistům dispoziční právo s majetkem. Provizorní dohled nad sekvestrovaným majetkem převzaly prozatímně sovětské úřady, které po dohodě s novými státními orgány dosadily německé správce. Dispoziční právo a užívání některých kategorií závodů přešlo okamžitě na nové správní orgány. Zodpovědnost za správu majetku k věrné ruce a jeho užívání bylo postupně předáno zemským a provinciálním správám. Tento plynulý proces dosáhl svého vrcholu vyvlastňovacími zákony v roce 1946 a byl ukončen na jaře 1948.

Podchycení a zajištění sekvestrovaných podniků a zabaveného majetku bylo přeneseno na německé státní orgány, které vytvářely při zemských, provinciálních, okresních a městských správách sekvestrační komise s účastí zástupců společenských organizací a průmyslové a obchodní komory. Uvedené komise stanovily, které podniky mají být převedeny do vlastnictví lidu. Náplní své činnosti stály bezprostředně ve středu nejtvrdějšího třídního boje, který musela vést dělnická třída a její spojenci.¹²⁾ Zároveň došlo k vyloučení aktivních nacistů, válečných zločinců, ředitelů koncernů, členů dozorčích rad a jejich pomocníků ze správy podniků. Prostřednictvím činnosti sekvestračních komisí se upevňovala zároveň výstavba a vedoucí úloha dělnické třídy a její strany, což se projevilo také v tom, že v čele komisí stáli zpravidla osvědčení komunisté.

10) Viz: Befehle des Obersten Chefs der Sowjetischen Militärverwaltung in Deutschland - Aus dem Stab der Sowjetischen Militärverwaltung in Deutschland, Sammelheft 1, 1945, Berlin 1946, str. 20 ff.

11) Viz: Thüringische Rechtskartei in Loseblattform, Bd. III, Weimar 1947, str. 12 ff.

12) D o e r n b e r g Stefan, Die Geburt eines neuen Deutschlands 1945-1949. Die antifaschistisch-demokratische Umwälzung und die Entstehung der DDR, Berlin 1959, str. 318 ff.

Rozvojem průmyslu, dále prostřednictvím spolurozhodování dělníků a dělnické kontroly, činností závodních rad a odborů rostla zároveň vedoucí úloha dělnické třídy, její vliv na řízení podniků, jakož i na správu sekvestrovaného majetku. Úřady a spolupracovníci SMAD pomáhali přitom německým dělníkům a ukázali jim jejich zodpovědnost.¹³⁾

Uvedenými opatřeními a přechodem sekvestrovaného majetku na zemské, resp. provinciální správy byl dán podnět pro vznik znárodněného průmyslu. K tomu přistoupilo první vyvlastnění nejznámějšího válečného zločince a jeho koncernů, to je tzv. "Flickova koncernu", na základě nařízení Saské zemské správy z 29. října 1945.¹⁴⁾ Tím přešla jedna z nejvýznamnějších výrobních kapacit do lidového vlastnictví. Rozhodnutí nejvyššího mocenského státního orgánu v Sasku bylo revolučním opatřením prvořadého a základního významu. Tím byla určena další cesta, jak naložit se sekvestrovanými podniky.

Rokem 1946 vstoupil boj dělnické třídy o úplné a všeobecné vyvlastnění všech podniků nacistů a válečných zločinců, které se již nacházely pod sekvestrací, do nové fáze.

Třídní poměr sil se měnil podstatně ve prospěch antifašisticko-demokratických sil, vedených dělnickou třídou a od dubna 1946 organizačně sjednocenou stranou, což přispělo značně k rozvoji iniciativy lidových mas. Předcházející letargie obyvatelstva vůči jednotlivým událostem se postupně překonávala.¹⁵⁾ Rostoucí společenská aktivita byla podporována státními orgány, jejichž struktura a výstavba navazovala sice na buržoazně demokratické formy, příslušníci dělnické třídy, komunisté a antifašisté v nich však vykonávali státní moc. To bylo vyjádřeno v novém revolučním způsobu státního vedení, ve kterém vznikly pevné organizátorské formy spojení s pokrokovými silami národa. (Výbory pro otázky mládeže, bytovou otázku, obchod a zásobování; komunální rady u místních správních orgánů; od léta 1946 se konstituují poradní shromáždění u zemských a provinciálních správ).

Důležitými předpoklady pro konečné rozhodnutí o sekvestrovaném majetku byla aktivita lidových mas a teoretická jasnost na cestě k výstavbě společenského řádu, směřujícího k socialismu. Vyplývá to zřetelně z programových dokumentů zakládajícího sjezdu SED, dne 21. až 22. dubna 1946 "Zásady a cíle Sjednocené socialistické strany Německa".¹⁶⁾ Na

13) S c h ö n e b u r g Karl-Heinz, Staat und Recht in der Geschichte der DDR, Berlin 1973, str. 85.

14) Viz: Amtliche Nachrichten der Landesverwaltung Sachsen, 16. 11. 1945, str. 58.

15) P o l a k Karl, Zur Dialektik in der Staatslehre, Berlin 1963, str. 120 ff.

16) Viz" Revolutionäre deutsche Parteiprogramme, Berlin 1967, str. 201 ff.

základě závěrů z dosavadní aplikace rozkazů SMAD č. 125 a č. 126 byly 29. března 1946 a 21. května 1946 vydány SMAD rozkazy č. 97¹⁷⁾ a č. 154,¹⁸⁾ v kterých bylo stanoveno, že velká část sekvestrovaného a zabaveného majetku má být předána do držby a k užívání zemským a provinciálním vládám. Dělnická třída a antifašistické síly v sovětské okupační zóně mohly tak plně disponovat s tímto majetkem.¹⁹⁾ Byl to další krok v procesu vytváření lidového vlastnictví. Právní rozhodnutí o těchto majetkových hodnotách, resp. jejich prohlášení za lidové vlastnictví a vyvlastnění bez náhrady se staly otázkou bezprostředního dalšího vývoje.

Na základě iniciativy SED navrhly demokratické strany spojené v antifašistickém bloku a odbory v Sasku provedení lidového hlasování o vyvlastnění podniků nacistů a válečných zločinců.²⁰⁾ V zápětí nato byly vydány právní předpisy o provedení tohoto lidového hlasování.²¹⁾ K hlasování došlo dne 30. června 1946 v celém Sasku s následujícími výsledky: přes 77% oprávněných voličů (při 93% účasti) se vyslovilo pro předání uvedených podniků do lidového vlastnictví.²²⁾

S výslovným odvoláním se na jednoznačné rozhodnutí obyvatelstva Sas-ka a na požadavky a akce dělnické třídy v celé sovětské okupační zóně, vydaly ostatní zemské a provinciální správy zákony a nařízení o vyvlastnění podniků nacistů a válečných zločinců a jejich převedení do lidového vlastnictví, čímž byla zničena největší část monopolního vlastnictví.²³⁾ Provedení a prosazování těchto zákonných opatření vyžadovalo

---

17) Rozkaz SMAD č. 97 "Über die Schaffung einer Deutschen Zentral-kommission für Beschlagnahme und Sequestrierung mit Ausführungsbestimmungen" (29.3.1946), in: Um ein antifaschistisch-demokratisches Deutschland ..., o.c., str. 252 ff.

18) Rozkaz SMAD č. 154/181 "Übergabe des beschlagnahmten und sequestrierten Vermögens in den Besitz und die Nutzniessung der deutschen Selbstverwaltungsorgane" (21.5.1946), in: Um ein antifaschistisch-demokratisches Deutschland ..., o.c., str. 272 ff.

19) L e u s c h n e r Bruno, Was soll mit den Betrieben der Kriegsinteressenten geschehen? in: Die Wirtschaft, 1946, str. 39.

20) Zejména Otto S c h r ö d e r, Der Kampf der SED in der Vorbereitung und Durchführung des Volksentscheids in Sachsen, Februar bis Juni 1946, Berlin 1961.

21) "Verordnung über Volksbegehren und Volksentscheid" a "Anordnung zur Durchführung des Volksentscheids am 30. Juni 1946" (4. dubna 1946), in: Gesetze, Befehle, Verordnungen, Bekanntmachungen veröffentlicht durch die Landes-Verwaltung Sachsen 1946, Sonderausgabe vom 31.5.1946, str. 212.

22) Tamtéž, str. 305, "Bekanntmachung über das Abstimmungsergebnis des Volksentscheids am 30. Juni 1946" (15.7.1946) a "Gesetz über die Übergabe von Betrieben von Kriegs- und Naziverbrechern in das Eigentum des Volkes" (30.6.1946).

23) Jednotlivé právní předpisy byly vydány takto: Durynsko, zákon z 24.7.1946, Reg.Blatt f.d.Land Thüringen, 1946, I, str. III; Sasko, nař. z 30.7.1946, Verord. Blatt der Provinz Sachsen, 1946, str. 351; Braniborsko, nař. z 5.8.1946, Verord. Blatt, 1946, str. 235; Meklenbursko, zakon z 16.8.1946, Amtsblatt für Meklenburg, 1946, str. 98.

však ještě obrovské vypětí a nasazení celé státní moci a její nosné síly. Tato opatření byla výrazem toho, že základna hospodářského sektoru lidového vlastnictví byla právně zajištěna. O právním zakotvení vlastnických vztahů bylo nyní již rozhodnuto.

Vznik společenského vlastnictví k výrobním prostředkům zahájil vývoj lidového vlastnictví, které se stalo rozhodující institucí státního a právního řádu NDR.²⁴⁾ Zespolečenštěním vlastnictví k důležitým a významným výrobním prostředkům byl učiněn krok, který mimo jiné sloužil dalšímu zespolečenštění výroby.²⁵⁾ Zároveň tím byl položen základ socialistické výstavby, která mohla být úspěšná pouze za odpovídajících vztahů a za podmínek dalšího rozšíření těchto vztahů, podporovaných dělnickou třídou a její stranou pod ochranou sovětské okupační moci.

Tyto základní zárodky budoucího společenského řádu vyžadovaly pro svůj kvalitativní, jakož i kvantitativní rozvoj, jako pevné základny pro výstavbu socialismu takovou státní moc, která musela vykonávat funkce diktatury proletariátu.²⁶⁾ Budování politického panství dělnické třídy a přechod k takovéto státní kvalitě učinily na základě rozvoje lidového vlastnictví podstatné pokroky. Vznik znárodněného sektoru vedl ke změněnému postavení výrobců k výrobním prostředkům i ke vztahu k výkonu moci. Uvědomění jako nový princip jednání dělnické třídy se začalo silně projevovat, přičemž tvořil podstatný přínos předcházející boj o vznik lidového vlastnictví a dobytí klíčových pozic ve státě i v hospodářství. Problémy vznikajícího všelidového průmyslu a malé zkušenosti vyžadovaly přímo spolupráci a uvědomělé jednání každého jednotlivce v oblasti řízení, organizace a plánování v podnicích a při rozvoji forem spolurozhodování a dělnické kontroly. Nebylo však možno docílit okamžitě takovou změnu v uvědomění pracujícího lidu. Muselo se to stát postupně, činností uvědomělých sil dělnické třídy a ve straně, vytvářením nových vztahů a poměrů, které pevně zakořenily a tvořily základ pro budování socialistické demokracie.

Nové postavení výrobců k výrobním prostředkům a ve vztahu k výkonu moci vystupovalo ve svých základních tendencích. Bylo nezbytně nutné řešit v průmyslovém sektoru lidového vlastnictví existující otázky řízení a plánování. Tyto úkoly mohly být převzaty státními orgány, které již získaly určité zkušenosti při provádění revolučních akcí a poskytovaly svými kádry a dosavadní činností záruky pro to, že ve znárodněném

24) M e l z e r Ingetraut-S e l l Dieter, Leitung und Planung der volkseigenen Industrie beim Aufbau der Grundlagen des Sozialismus in der DDR, in: Staat und Recht, 1974, str. 799.

25) Friedrich E n g e l s "Die Entwicklung des Sozialismus von der Utopie zur Wissenschaft", in: MEW, Bd. 19, Berlin 1962, str. 228.

26) L e n i n, W. I., Gruss den italienischen, französischen und deutschen Kommunisten, in Werke, Bd. 30, Berlin 1964, str. 40.

průmyslu budou zástupci dělnické třídy zaujímat vedoucí pozice. Podniky v lidovém vlastnictví byly sloučeny v samostatné hospodářské organizace, které podléhaly zemským, resp. provinciálním správám (později po volbách 1946 zemským vládám) a jejich zvláštním orgánům.²⁷⁾

Jednotlivé podniky v lidovém vlastnictví byly řízeny plně zodpovědným vedoucím podniku (Betriebsleiter). Zájmy dělníků a zaměstnanců zastupovala podniková rada (Betriebsrat). Činností podnikové rady a vedoucím odborů bylo zaručeno spolupůsobení dělníků a zaměstnanců při vedení podniku, při řešení důležitých otázek výroby, ve mzdových, pracovních a sociálních otázkách, jakož i při přijímání a propouštění pracovníků. Ve větších podnicích měly za účasti nejaktivnějších a nejvzdělanějších dělníků a techniků pracovat plánovací výbory (Planungsausschüsse).

Podniky v lidovém vlastnictví byly spojeny v odborně a regionálně organizovaných průmyslových správách (Industrieverwaltung). Řízení těchto správ bylo svěřeno direktoriu, složenému z technického a obchodního ředitele a z ředitele pro personální a sociální záležitosti. K tomu přistupovala ještě správní rada (Verwaltungsrat), jejímiž členy byli vedoucí podniků a zástupci správních rad všech podniků jedné průmyslové správy.

Obdobné organizační formy řízení a správy podniků v lidovém vlastnictví se objevily ve všech zemích a provinciích sovětské okupační zóny. Tyto formy a metody řízení, na počátku roku 1947 téměř 3 000 průmyslových podniků v lidovém vlastnictví (zároveň existovalo ještě 28 000 soukromokapitalistických podniků), byly přes rozdílnosti ve formách a označení řídicích a správních orgánů, ve výstavbě a kompetencích, v právech a povinnostech a přes řadu slabostí, zárodkem socialistické řídicí a plánovací činnosti.

Vytvoření znárodněného sektoru a s tím spojené otázky souvisely úzce s upevněním pozic a vedoucí úlohy dělnické třídy. Tak např. v Sasku pocházelo podle sociálního původu a dřívější činnosti přes 47% vedoucích podniků z řad dělníků, 13% z řad zaměstnanců, dále 13,5% byli původním povoláním inženýři, 21,7% obchodníci a jen 4,2% byli již dříve ředitelé. Podle stavu ke dni 2.8.1946 bylo ze 1 092 vedoucích podniků v Sasku 662 členů SED (tj. 60,6%).²⁸⁾ Postavení dělnické třídy se pro-

27) Viz také: S c h u l z e, Herbert, in: Die Arbeit, 1947, str. 304 ff.; F e i l e n Baptist, in: Die Wirtschaft, 1946, str. 230 ff. a 1947, str. 4 a str. 70 ff.; R a u Heinrich, tamtéž, str. 100 ff.; F a l k Waltraut, in: Wissenschaftliche Zeitschrift der Humboldt-Universität zu Berlin, Gesellschafts- und Sprachwissenschaftliche Reihe, Heft 1, 1967, str. 19 ff.; Werner M u s s l e r, Die Volkseigenen Betriebe, Entstehung- Organisation- Aufgaben, Berlin 1948, str. 21 ff.; Werner K r a u s e, Die Entstehung des Volkseigentums in der Industrie der DDR, Berlin 1958, str. 129 ff.

28) Zajímavé jsou i další údaje: 336 vedoucích podniků (tj. 30,9%) bylo bez stranické příslušnosti, 59 (5,4%) bylo členy LDPD, 34 (3,1%)

jevilo i v třídním složení ředitelů průmyslových správ, z nichž byli původním povoláním 27,3% dělníci, 11,9% zaměstnanci, 23,9% inženýři, 31,7% obchodníci a 5,2% bývalí ředitelé.²⁹⁾

Jestliže shrneme údaje o třídním složení vedoucích podniků a ředitelů výrobních správ, ve všech pěti zemích sovětské okupační zóny, podle jejich sociálního původu a předcházející činnosti, vyplývají z toho následující čísla.³⁰⁾

Vedoucí podniku:	Ředitelé:	Sociální původ nebo předcházející činnost:
21,7 %	23,- %	dělník
30,7 %	15,9 %	zaměstnanec
17,8 %	23,- %	inženýr
23,6 %	32,2 %	obchodník
6,2 %	5,9 %	ředitel

Také volby na podzim r.1948 do všech lidových zastupitelských orgánů na úrovni obcí, měst, okresů a zemí prokázaly jasně, že se politická moc koncentrovala v rukou dělnické třídy a že proces uskutečnění vedoucí úlohy dělnické třídy a její strany v antifašisticko-demokratických zastupitelských orgánech a ve státním aparátu může zaznamenat další úspěch. Velmi konkrétně a přesvědčivě to ukazují další čísla o politickém složení zemských sněmů po volbách na podzim 1946³¹⁾ a politické složení zemských vlád.³²⁾

Počet poslanců podle stranické příslušnosti v zemských sněmech:

Politické strany:	SED	LDPD	CDU	VdgB	KB	poslanců, celkem
Braniborsko	44	20	31	5	-	100
Meklenbursko	45	11	31	3	-	90
Sasko	59	30	28	2	1	120
Sasko-Anhaltsko	51	32	24	2	-	109
Durynsko	50	28	19	3	-	100
Celkem	249	121	133	15	1	519
Ministři zemských vlád	21	9	8	1	-	

Členy CDU a 1 vedoucí podniku byl členem Kulturního spolku (Kulturbund). K tomu srv. S e l b m a n n Fritz, Betriebe des Volkes, Pioniere des demokratischen Neuaufbaus (Vortrag, gehalten am 27. Januar 1947 ...) Dresden 1947, str. 29 a E g l b e r g e r Wolfgang, Politökonomische Probleme der Entwicklung der Sowjetischen Besatzungszone in der Zeit von 1945-1947, Dissertation, Bergakademie Freiberg, 1971, str. 71.

29) S e l b m a n n Fritz, o.c., str. 30.

Politické složení zemských sněmů nám napovídá ale relativně málo o sociálním původu poslanců. Tak bylo ze 120 poslanců saského zemského sněmu např. podle sociálního původu 19 dělníků a 33 zaměstnanců, ale řada dalších příslušníků dělnické třídy byla skryta pod označením "4 starostové", "7 členů vlád" a "6 stranických pracovníků".³³⁾

Pro rostoucí význam dělnické třídy je příznačný i její vliv ve státním aparátu, což ukazuje jasně následující přehled sociálního původu poslanců v zemi Sasko-Anhaltsko a jejich spojení se státním aparátem. Ze 109 poslanců tohoto zemského sněmu pocházelo 55% z pracujících vrstev (dělníci a zaměstnanci). Přitom bylo 68 poslanců (z toho 42 z řad SED) zaměstnáno ve státním aparátu, z nichž pocházelo opět více než 70% (tj. 50 dělníků a zaměstnanců) z dělnické třídy.³⁴⁾

Rovněž na úrovni okresních výborů (Kreistage) se projevila početná síla dělnické třídy a SED, což vyplývalo jasně z politického složení těchto zastupitelských orgánů po volbách v roce 1946, kdy obsadila SED z celkového počtu 6 045 poslaneckých míst v okresních výborech 3 124 křesel (tj. 51,7%)³⁵⁾. Charakteristický přehled o politickém a sociál-

Zaměstnání	SED	LDPD	CDU	VdgB
Dělníci	115	12	36	2
Zaměstnanci	259	48	51	3
Rolníci	44	55	69	42
Inženýři a technici	8	5	9	-
Řemeslníci a živnostníci	7	59	59	3
Lékaři	3	2	4	-
Umělci	7	-	-	-
Ženy v domácnosti	65	6	11	-
Ostatní	12	6	13	-
Celkem:	560	193	255	50

30) U l b r i c h t Walter in: Protokoll der Verhandlungen des II. Parteitagés der SED, 20. bis 24. September 1947 in der Deutschen Staatsoper zu Berlin, Berlin 1947, str. 321.

31) B a r t h Willi, Aus den Parlamenten der Ostzone, Vorwärts, 8. 2. 1947, str. 3.

32) Tamtéž.

33) Übersicht über die Arbeiten des Sächsischen Landtags von seinem ersten Zusammentritt am 22.11.1946 bis zur Beendigung seiner 1. Wahlperiode am 15.10.1950, in: Akten und Verhandlungen des Sächsischen Landtags, 1. Wahlperiode, 1.-39. Sitzung, str. 3.

34) Bližší údaje viz: S c h ö n e b u r g, o.c., str. 112.

Poslanci zemského sněmu podle sociálního původu:		z toho zaměstnanci státního aparátu:
--	--	--------------------------------------

Dělníci	35	32
Zaměstnanci	24	18
Rolníci	6	1
Jiní	44	17

35) Podrobný přehled viz: Um ein antifaschistisch-demokratisches Deutschland ..., o.c., str. 806 (tabule č. 3).

ním složení obecních výborů podávají čísla týkající se 1 058 poslanců obecních zastupitelských orgánů Durynska po volbách na podzim 1946.³⁶⁾

Obdobně dominovala v jednotlivých zemích i ve volbách do obecních zastupitelstev (Gemeindevertretung) v září 1946 jednoznačně SED. Z 132 356 poslanců těchto nejnižších zastupitelských orgánů bylo 100 886 příslušníků SED (tj. 76,2 %).³⁷⁾

Postupně prosazovali členové SED v zastupitelských orgánech všech stupňů takové zásady, které přetvořily zastupitelské orgány v pracující instituce a učinily z nich, také na základě svého úzkého spolupůsobení se státním aparátem, orgány řídicí a organizující probíhající přeměny. V zastupitelských orgánech bylo nejen rozhodováno a jednáno o důležitých životních otázkách lidu, nýbrž bylo také kontrolováno, jak se přijatá rozhodnutí uskutečňují. A právě to jsou podstatné znaky socialistické zastupitelské soustavy.³⁸⁾

Vytváření antifašisticko-demokratické státní moci, která byla svou podstatou revolučně demokratickou diktaturou dělníků a rolníků a s ní spolupracujících antiimperialistických a neproletářských sil a její pomalé vnitřní přerůstání, formované vedoucí činností SED, v socialistický stát diktatury proletariátu,³⁹⁾ mohlo probíhat pouze v úzké spojitosti s bojem za upevnění materiálních základů a stále vyšší výrobní činnosti. Vzhledem k celospolečenskému charakteru lidového vlastnictví a všeobecného využívání jeho ekonomického potenciálu v zájmu účinného dalšího rozvoje sektoru lidového vlastnictví se ukázaly být zemské hranice překážkou. Bylo zejména třeba podchytit centrálně výrobně hospodářskou činnost zemí a řídit průmyslovou produkci podle celostátních potřeb a zájmů.

Založením Německé hospodářské komise (DWK), dne 14. července 1947 na základě rozkazu SMAD č. 138,⁴⁰⁾ bylo přikročeno k centralizaci státní řídicí činnosti. Tato komise představovala dosud nejvýznamnější krok při výstavbě demokratického centralismu v antifašisticko-demokratickém řízení. Účinným centrálním státním nástrojem se stala na přechodu k socialistickým přeměnám Německá hospodářská komise, až na základě rozkazu

36) Srv. B ö h m e Curt, Soziologische Betrachtungen zu den in Thüringen gewählten Kreistagen, in: Demokratischer Aufbau, 1947, S. 195.

37) Zastoupení SED v obecních zastupitelstvech podle zemí: Durynsko 63,1%, Braniborsko 73,0%, Sasko 75,7%, Sasko-Anhaltsko 78,6%, Meklenbursko 90,3%. K tomu viz přehled č. 2 in: Um ein antifaschistisch-demokratisches Deutschland ..., o.č., str. 806; dále: F i e d l e r Helene, SED und Staatsmacht. Zur staatspolitischen Konzeption und Tätigkeit der SED 1946-1948. Berlin 1974, str. 96 ff.

38) Kolektiv, Marxistisch-leninistische Staats- und Rechtstheorie, Lehrbuch, Berlin 1975, str. 300.

39) Tamtéž, str. 280 ff.

40) Befehl Nr. 138 des Obersten Chefs der Sowjetischen Militäradministration in Deutschland zur weiteren Entwicklung der Wirtschaft vom 14.6.1947, Regierungsblatt für Thüringen Teil III, 1947, str. 36.

SMAD č. 32 z 12. února 1948,⁴¹⁾ kterým byla zahájena vyšší fáze její činnosti. Komise získala na významu a pravomocích a mohla již vydávat všeobecně závazná rozhodnutí a právní předpisy.

Německá hospodářská komise uskutečňovala koncepci SED a její představy o vývoji hospodářství i jiných oblastí společenského života.⁴²⁾ Uvedená komise se stala státním orgánem, který vykonával důsledně státní moc v zájmu lidových mas, vedených dělnickou třídou a její marxisticko-leninskou stranou.⁴³⁾ Vedoucím politickým štábem pro činnost Německé hospodářské komise byl Ústřední výbor SED. To odpovídalo leninskému principu státního vedení. Nerozhodovala při respektování specifík vedoucí činnosti a samostatnosti řídicí a plánovací činnosti státu, žádnou důležitou politickou a organizátorskou otázku bez direktiv strany.⁴⁴⁾ Tvůrčí aplikací leninských principů řízení státu, využitím zkušeností Sovětského svazu a na základě pomoci SMAD byla organizována úzká personální spojení mezi vedením SED a Německou hospodářskou komisí. V čele Německé hospodářské komise a jako vedoucí hlavních správ, jakožto i stálého sekretariátu stáli osvědčení komunisté. Toto pro výstavbu socialistických států typické spojení zajistilo nutnou úzkou spolupráci, jako předpoklad pro efektivní a cílevědomou řídicí činnost.

Jestliže rozkazem SMAD č.64 ze 17. dubna 1948, byla sekvestrace prohlášena za uskutečněnou a sekvestrační komise zrušena a stanovena nedotknutelná zásada, že všelidové vlastnictví nemůže být reprivatizováno,⁴⁵⁾ pak obsahoval rozkaz SMAD č. 76 z 23. dubna 1948, směrnice pro jednotné řízení, správu, organizaci a plánování všech podniků sektoru lidového vlastnictví.⁴⁶⁾ Vztahovalo se to na 3 843 průmyslových podniků v lidovém vlastnictví, které představovaly asi 8% všech podchycených 40 000 průmyslových podniků a které měly přibližně 39 - 40% podíl na celkové průmyslové výrobě v sovětské okupační zóně.

Silný hospodářský sektor v lidovém vlastnictví a jeho soustavný vývoj umožnily a vyžadovaly dlouhodobé plánování výroby. Za tímto účelem předložila SED pro léta 1949 až 1950 dvouletý plán, včetně plánu pro

41) Rozkaz SMAD č. 32/1948 o složení a kompetencích Něm. hospod. komise (DWK), viz Zentralverordnungsblatt (ZVOBL), 1948, str. 89, str. 138; usnesení DWK z 13.2.1948, tamtéž, str. 90; prováděcí směrnice DWK z 23.2.1948, tamtéž, str. 119.

42) W e i s s l e d e r Wolfgang, in: Staat und Recht, Heft 4/1975, str. 576 ff.

43) M e l z e r Ingetraut-S e l l Dieter, o.c., str. 802.

44) S c h a p k o W.M., Begründung der Prinzipien der staatlichen Leitung durch W.I. Lenin, Berlin 1970, str. 103 ff.

45) Rozkaz SMAD č. 64/1948 (Beendigung der Sequesterverfahren in der sowjetischen Besatzungszone), 17.4.1948, ZVOBL, 1948, str.140.

46) Rozkaz SMAD č. 76/1948 (Bestätigung der Grundlagen für die Vereinigungen der Betriebe, die das Eigentum des Volkes darstellen, und Instruktionen über das Verfahren der juristischen Eintragung), 23.4.1948, ZVOBL, 1948, str.142.

druhé pololetí 1948, jejichž vypracování proběhlo v úzké spolupráci s Německou hospodářskou komisí. Návrhy plánu vyvolaly plodnou diskusi a byly zakotveny ve státoprávních, všeobecně závazných dokumentech řídicí činnosti státu.⁴⁷⁾

Celkem je možno říci, že změny provedené ve státu a hospodářství do poloviny roku 1948 byly výrazem hospodářsko-organizátorských funkcí DWK při jejichž výkonu tato uskutečňovala své postavení jako centrální výkonný státní orgán, který ztělesňoval vedoucí úlohu dělnické třídy a zastupoval její zájmy. Německá hospodářská komise se stala orgánem, který vyvíjel svou činnost v úzkém spojení se stranou dělnické třídy, čímž byla zároveň vyjádřena efektivnost vedoucí činnosti SED.

Důležité pozice v rukou dělnické třídy se v procesu výstavby řízení, správy a organizace průmyslu v lidovém vlastnictví a plánovitého rozvoje národního hospodářství rozšiřovaly tak, že v polovině roku 1948 byla již zjevná vedoucí úloha dělnické třídy a její strany při řízení státu a hospodářství a existovaly již důležité předpoklady pro rozhodující jednotu marxisticko-leninské strany a socialistického státu diktatury proletariátu. Potvrzují to jasně čísla o sociálním původu pracovníků státního aparátu v zemích sovětské okupační zóny⁴⁸⁾ a politická příslušnost těchto pracovníků⁴⁹⁾ v roce 1948.

S o c i á l n í p ů v o d :					
Dělníci:	zaměstnanci:	rolníci:	úředníci:	jiní:	
46,4%	14,1%	14,1%	11,4%	18,6%	
P o l i t i c k á p ř í s l u š n o s t :					
SED	CDU	LDPD	NDPD	DBD	bez stranické příslušnosti
43,6%	5,6%	5,4%	0,3%	0,3%	44,7%

Z průmyslového sektoru lidového vlastnictví, jako centra revolučního boje dělnické třídy, vyšla většina vedoucích kádrů státu a hospodářství. Nové organizační a řídicí principy vyplývající z rozkazu SMAD č. 76 vedly také k tomu, že bylo stále více uvědomělých dělníků dosazeno na odpovědné hospodářské pozice. Již v květnu 1948 konstatoval k tomu místopředseda DWK, že více než 50% průmyslu v lidovém vlastnictví je

47) Viz: Beschluss S 94/1949 der DWK, 30.3.1949, ZVOBL.1949, str.221.

48) Bliže k tomu: N o r d e n Albert, Ein freies Deutschland entsteht, Berlin 1963, str. 20 a tam uvedený přehled.

49) Tamtéž.

řizeno dělníky.⁵⁰⁾ Tak např. podle svého sociálního původu pocházelo 37% vedoucích podniků z řad dělníků a 29% z řad bývalých zaměstnanců.⁵¹⁾

Počátek a část výstavby státní moci typu diktatury proletariátu byly tímto provedeny, proces vytváření socialistického státu byl posunut vpřed. V polovině roku 1948 překročila antifašisticko-demokratická etapa do socialistické etapy jednotného revolučního procesu přechodu od kapitalismu k socialismu. Tvorba socialistického státu diktatury proletariátu v podobě Německé hospodářské komise, určena všeobecnou zákonitostí vedoucí úlohy dělnické třídy a její strany, učinila další pokrok. Nová kvalita vznikla na základě úzké spolupráce a spojení s lidovou radou (Volksrat), s odborovými výbory a s orgány hnutí zemských zastupitelských orgánů v plénu DWK na základě rozkazu SMAD č. 183 z 27. 11. 1948,⁵²⁾ představovala další krok, při kterém mohl být socialistický stát diktatury proletariátu předformován v činnosti Německé hospodářské komise. Přesto, že hospodářsko-organizační činnost Německé hospodářské komise stála v popředí, podchytila množstvím svých hlavních správ a kontrolních institucí a v úzké spolupráci s centrálními správami všechny oblasti společenského života. Německá hospodářská komise čerpala sílu pro svou řídicí činnost ze svého vztahu k lidovému vlastnictví a z přímých kontaktů s dělníky a zaměstnanci v závodech a zajišťovala zároveň státními prostředky úspěšný rozvoj hospodářského sektoru lidového vlastnictví. Tím byly dány hlavní organizační, institucionální a právní předpoklady pro státní vývoj, který vedl bezprostředně k založení Německé demokratické republiky.⁵³⁾ V podobě Německé hospodářské komise byla personálně a strukturálně připravena prozatímní vláda. Úkoly hlavních správ přešly na ministerstva,⁵⁴⁾ čímž byla zajištěna okamžitá pracovní činnost ministerstev. Nařízení a příkazy Německé hospodářské komise zůstaly nadále v účinnosti a staly se součástí právního řádu NDR. Prozatímní lidová komora (Volkskammer) NDR mohla nadto vydat právní předpisy, které již předem připravila Německá hospodářská komise.⁵⁵⁾

---

50) S e l b m a n n Fritz, Bedeutung und Aufgaben der volkseigenen Betriebe, in: Volksbetriebe im Aufbau, Berlin 1948, str. 14.

51) F e c h n e r Max, Drei Jahre Wiederaufbau in Deutschland, in: Neue Welt, Heft 9/1948, str. 37.

52) Rozkaz SMAD č. 183/1948 (Erweiterung der DWK). 27. 11. 1948, ZVOBL. ZVOBL. 1948, str. 543.

53) Viz: Gesetz über die Konstituierung der Provisorischen Volkskammer der Deutschen Demokratischen Republik (7. 10. 1949), Gesetzblatt (Gbl.) 1949, str. 1 a Gesetz über die Verfassung der Deutschen Demokratischen Republik (7. 10. 1949), Gbl. 1949, str. 4; Verfassung der DDR, str. 5 ff.

54) Viz: Gesetz zur Überleitung der Verwaltung (12. 10. 1949), Gbl. 1949, str. 17, Strukturplan der Regierung der DDR (1. 11. 1949), Ministerialblatt 1949, str. 2.

55) Srv. 25 Jahre ..., o. c., str. 15.

DIE ENTSTEHUNG UND HERAUSBILDUNG DES VOLKSEIGENTUMS-ÖKONOMISCHE GRUNDLAGE FÜR DIE ENTWICKLUNG DER ARBEITERKLASSE IN DER DDR /1945 bis 1949/

Dieter Fally-Sell

Zusammenfassung

Das Volkseigentum als gesamtgesellschaftliches Eigentum bildet in der DDR seit seiner Entstehung die entscheidende materielle Grundlage der sich herausformenden und entwickelnden sozialistischen Staatsmacht und Produktionsweise. In diesem Prozess der Entwicklung des Volkseigentums erhob und formte die Arbeiterklasse in sich ihre Wesensmerkmale, produzierende und gleichzeitig die Produktion leitende sowie die Gesellschaft staatlich führende und machtausübende Klasse zu sein. Die politische Machtergreifung und die Einnahme führender Positionen in den Staatsorganen und in der Wirtschaft durch die Arbeiterklasse, sowie ihre neue Rechtsstellung im Produktionsprozess gewährleisteten objektiv, dass notwendige Veränderungen in den Eigentumsverhältnissen an den wichtigsten Produktionsmitteln auch die beabsichtigten Erfolge haben würden. Andererseits führte das Entstehen und die Festigung des Volkseigentums zu einer Absicherung und Stärkung der durch die Arbeiterklasse eingenommenen führenden Machtpositionen. In Erkenntnis dieser Einheit wurden seit 1945 durch die KPD und später SED sofort Schritte unternommen und Massnahmen eingeleitet, um mit Hilfe der Sowjetunion als Besatzungsmacht der deutschen Arbeiterklasse auf ihrem Wege zur führenden und Machtausübenden Klasse das nötige ökonomische Fundament zu geben.

Der Ansatz für das Entstehen der volkseigenen Industrie war mit den Befehlen der SMAD über die Sequestrierung und den Übergang bestimmter Eigentums-kategorien in die Verfügung (später Besitz) und Nutzung durch die Landes- bzw. Provinzialverwaltungen gegeben. Hinzu kam die entschädigungslose Enteignung des "Flick-Konzerns" in Sachsen. Damit war der Arbeiterklasse und den anderen antifaschistisch-demokratischen Kräften in der sowjetischen Besatzungszone die Möglichkeit gegeben, voll über dieses Eigentum zu verfügen. Mit dem Jahre 1946 verlagerte sich somit das Klassenkräfteverhältnis wesentlich zugunsten der Kräfte, die von der Arbeiterklasse und ihrer im April 1946 organisatorisch geeinten Partei geführt wurden. In wachsender Masse beeinflusste dies das Klassenbewusstsein der Arbeiter und trug zur Entfaltung der Aktivität der Volksmassen bei.

Das Entstehen des volkseigenen Sektors führte zu einer veränderten Stellung der Produzenten zu den Produktionsmitteln und hinsichtlich der Machtausübung, die in ihrer Grundtendenz hervortrat. Es wurde unbedingt erforderlich, die im volkseigenen Sektor der Industrie ausstehenden Fragen der Leitung, Organisation und Planung zu lösen. Diese Aufgabe konnte von den staatlichen Organen übernommen werden, die bereits gewisse Erfahrungen gesammelt hatten und deren Kader die Gewähr dafür boten, dass im volkseigenen Sektor vor allem Vertreter der Arbeiterklasse entscheidende Leitungspositionen einnehmen konnten. Eine Analyse der sozialen Herkunft, früheren Tätigkeit und der politischen Zusammensetzung der Betriebsleiter, Direktoren der Industrieverwaltungen, der Staatsorgane und der Volksvertretungen in den Jahren 1946 bis 1948 gibt

deutlich zu erkennen, dass sich die politische Macht in den Händen der Arbeiterklasse konzentrierte und die Schaffung des volkseigenen Sektors eng mit der Festigung und Ausweitung ihrer Positionen verknüpft war.

Mit der Gründung der Deutschen Wirtschaftskommission (14.6.1947) wurde der Weg zur Zentralisation der staatlichen Leitungstätigkeit beschritten und die industrielle Produktion nach gesamtstaatlichen Interessen gestaltet. Die DWK wurde zu einem Staatsorgan, das die Staatsgewalt im Interesse des von der Arbeiterklasse und ihrer marxistisch-leninistischen Partei geführten Volkes konsequent ausübte. Mitte 1948 war die führende und machtausübende Rolle der Arbeiterklasse und ihrer Partei bei der Leitung vom Staat und Wirtschaft schon deutlich erkennbar und es bestanden bereits wichtige Voraussetzungen für die den sozialistischen Staat der Diktatur des Proletariats alles entscheidende Einheit von marxistisch-leninistischer Partei und sozialistischem Staat. Die Schwelle des fließenden Übergehens der antifaschistisch-demokratischen in die sozialistische Etape des einheitlichen revolutionären Übergangsprozesses vom Kapitalismus zum Sozialismus konnte überschritten werden.